

Γιατί ὁ Θεὸς Ἔγινε Ἄνθρωπος;
Τὸ Ἀπροϋπόθετον
τῆς Θείας Ἐνανθρωπήσεως

Ἡ Θέωσις

ὡς τὸ Τέλος καὶ τὸ Πλήρωμα τῆς Σωτηρίας
κατὰ τὸν Ἅγιον Μάξιμον τὸν Ὁμολογητὴν *

*Ἱερομονάχου
Ἀρτεμίου Ραντοσάβλιεβιτς
(νῦν Ἐπισκόπου Ράσκας καὶ Πριζρένης)*

ΕΙΝΑΙ δυνατόν νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ λέξις «θέωσις» ἐκφράζει τὸ ὑψηλότερον νόημα τῆς λέξεως «σωτηρία». Εἶναι δὲ ὑψηλότερον, διότι ἡ λέξις «σωτηρία» σημαίνει, τρόπον τινά, ὁλόκληρον τὴν ὁδὸν τῆς ἀναβάσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ «ἀρχέτυπον» αὐτοῦ, τὸν Θεόν, καὶ δὴ καὶ τὴν λύτρωσιν αὐτοῦ ἐκ τῆς δουλείας τοῦ Σατανᾶ, τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου, ἐνῶ ἡ λέξις «θέωσις» σημαίνει τὸ τέρμα τῆς ὁδοῦ αὐτῆς, δηλαδὴ τὴν πλήρη ἔνωσιν τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἐν τῇ ὁποίᾳ, ὅ,τι ὁ Θεὸς εἶναι κατ' οὐσίαν, ὁ ἄνθρωπος γίνεται «κατὰ μετουσίαν»¹.

Ἡ θέωσις ὡς ἔνωσις καὶ κοινωνία μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐτέθη ὡς σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ πάσης τῆς κτίσεως ἤδη πρὸ τῆς δημιουργίας αὐτῶν· ἀκριβέστερον εἰπεῖν, τὰ πάντα ἐδημιουργήθησαν μὲ τὸν σκοπὸν νὰ γίνῃ ὁ Θεὸς «τὰ πάντα ἐν πᾶσιν»:

«Εἰς τοῦτο γὰρ ἡμᾶς καὶ πεποίηκεν», λέγει ὁ ἅγιος Μάξιμος, «ἵνα γενώμεθα θείας κοινωνοὶ φύσεως (Β' Πέτρ. 1, 4) καὶ τῆς αὐτοῦ ἀϊδιότητος μέτοχοι· καὶ φανῶμεν αὐτῷ ὅμοιοι κατὰ τὴν ἐκ χάριτος θέωσιν· δι' ἣν πᾶσα τε τῶν ὄντων ἡ σύστασις ἐστὶ καὶ ἡ διαμονή, καὶ ἡ τῶν μὴ ὄντων παραγωγὴ καὶ γενέσεις»².

Καθορισθεῖσα ὑπὸ τῆς προαιωνίου θείας βουλῆς ὡς σκοπὸς πάσης τῆς κτίσεως, ἡ θέωσις εἶχεν ὡς μοναδικὴν προϋπόθεσιν

τὴν σάρκωσιν τοῦ Θεοῦ³, δι' ἧς καὶ ἐθεώθη πᾶσα ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἐν τῇ «καθ' ὑπόστασιν» ἐνώσει αὐτῆς μετὰ τῆς θείας φύσεως, ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ Λόγου, ὁ ὁποῖος ἐφάνη εἰς ἡμᾶς ὡς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.

Ἡ θέωσις τοῦ καθ' ἕκαστον ἀνθρώπου πραγματοποιεῖται βάσει τῆς ἐν Χριστῷ θεωθείσης ἀνθρωπίνης φύσεως, οὐδέποτε δὲ γίνεται ἀναγκαστικῶς, διότι αὕτη καθίσταται δυνατὴ μόνον ἐν ἐλευθερίᾳ καὶ ἀγάπῃ⁴. Πρὸς αὐτὴν κατευθύνεται πᾶσα ἡ κτίσις ἤδη ἀπὸ τῆς δημιουργίας αὐτῆς. Τοιοῦτοτρόπως, ἡ θέωσις ἐγένετο καὶ παρέμεινε ὁ ἄξων, περίξ τοῦ ὁποῖου στρέφεται ὅλη ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου, ἀπὸ τῆς δημιουργίας αὐτοῦ ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος· διότι ἀκριβῶς, ἡ θέωσις θὰ λάβῃ τὰς ἐσχατολογικὰς διαστάσεις αὐτῆς ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ, ὁπότε πᾶσα ἡ κτίσις θὰ ἐναλλαγῇ

«στάσιν ἀεικίνητον λαβοῦσα, τὴν ἀπέραντον τῶν θείων ἀπόλαυσιν, καὶ κίνησιν στάσιμον, τὴν ἐπ' αὐτοῖς («τῇ δεκάδι», ἧτις εἶναι σύμβολον πληρότητος) ἀκόρρεστον ὄρεξιν»⁵.

Ἐπὶ πλέον, ἡ θέωσις εἶναι ὁ ἄξων πάσης Προνοίας καὶ Οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ, Προνοίας τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ Οἰκονομίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῆς σαρκώσεως Αὐτοῦ, ἕως τῆς ἀναλήψεως εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἀποστολῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἰς τὸν κόσμον· ἐπειδὴ ὁ Χριστὸς

«διὰ τοῦτο καὶ γίνεται κατ' ἀλήθειαν ἄνθρωπος ἵνα κατὰ χάριν ἡμᾶς καταστήσῃ Θεούς»⁶.

Συναφῶς πρὸς τοῦτο, ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ V. Lossky ὅτι κεντρικὴ ἰδέα τῆς πνευματολογικῆς διδασκαλίας τοῦ ἁγίου Μαξίμου εἶναι ἡ θέωσις... Αὕτη εἶναι ὁ ὕψιστος σκοπὸς πρὸς τὸν ὁποῖον τείνει ἡ ἀνθρωπίνη θέλπις καὶ ὁ ὁποῖος καθορίζει πάντα τὰ λοιπά⁷.

Ἡ Σάρκωσις ὡς Θεμέλιον τῆς Θεώσεως

Εκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων καθίσταται, λοιπόν, σαφὲς ὅτι τὸ μυστήριον τῆς «ἐκθεώσεως» τοῦ ἀνθρώπου, βασίζεται καὶ οἰκοδομεῖται ἐξ ὀλοκλήρου ἐπὶ τοῦ ὑπερλόγου μυστηρίου τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ σαρκώσεως τοῦ Θεοῦ. Πρὸς κατανόησιν τῆς

ἀλληλεξαρτήσεως τῶν δύο τούτων μυστηρίων, τ.ἑ. τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου, δέον ὅπως στρέψωμεν τὴν προσοχήν μας εἰς ἓν βασικώτατον θέμα τῆς μαξιμιανῆς θεολογίας. Εἰς τὸ θέμα τῆς σχέσεως μεταξύ πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ σαρκώσεως τοῦ Θεοῦ, ἢ ἄλλαις λέξεσιν, εἰς τὸ θέμα περὶ τοῦ ἀπροϋποθέτου ἢ ἐμπροϋποθέτου τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου. Τοῦτο τὸ βασικὸν πρόβλημα λύεται, κατὰ τὸν ἅγιον Μάξιμον, μόνον ὑπὸ τὸ φῶς τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου, λαμβανομένης ὡς «καθ' ὑπόστασιν» ἐνώσεως τῆς ἀνθρωπίνης μετὰ τῆς θείας φύσεως ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Χριστοῦ, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Ἐνῶ ὁ Ἅγιος ὁμιλεῖ συνήθως (ὅπως ἐξ ἄλλου καὶ ὄλοι οἱ ἄλλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας), περὶ ἐμπροϋποθέτου σαρκώσεως τοῦ Θεοῦ, δεχόμενος δηλαδὴ ὅτι

«ἡ σάρκωσις εἰς τὴν τῆς φύσεως σωτηρίαν γέγονε»⁸,

ἢ ὡς γράφει ἀλλαχοῦ:

«Θεὸς ἄνθρωπος γίνεται ἵνα σώσῃ τὸν ἀπολλύμενον ἄνθρωπον»⁹,

ἢ πάλιν ἀλλαχοῦ:

«Τῆς πρὸς ἡμᾶς Αὐτοῦ θαυμαστῆς διὰ σαρκὸς ἐπιδημίας ἀρχὴν καὶ ὑπόθεσιν μόνην τὴν ἡμῶν σωτηρίαν εἶναι μεμνήμεθα»¹⁰,

ὡς ἐπίσης εἰς ἄλλο χωρίον:

«Ταύτης γὰρ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ μόνην αἰτίαν ἔσχε γεννήσεως, τὴν σωτηρίαν τῆς φύσεως»¹¹ κτλ.,

ἐν τούτοις ὑπάρχουν εἰς τὰ ἔργα του οὐκ ὀλίγα χωρία, τὰ ὁποῖα ὁμιλοῦν σαφῶς περὶ ἀπροϋποθέτου σαρκώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου.

Λέγει δηλαδὴ ὁ ἱερός Πατὴρ ὅτι ἡ θεία σάρκωσις καὶ ἐνανθρώπησις τοῦ Θεοῦ Λόγου ἀποτελεῖ τὴν πρωταρχικὴν βουλήν τοῦ Θεοῦ διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν κόσμον καὶ ὅτι, ὡς τελικὸς προορισμὸς καὶ σκοπὸς («τέλος») τῆς ὅλης δημιουργίας, συνελήφθη καὶ ἀπεφασίσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸ πάσης δημιουργίας.

Τὸ κυριώτερον ἐκ τῶν χωρίων τούτων τοῦ ἁγίου Μαξίμου εὐρίσκεται εἰς τὸ «Πρὸς Θαλάσσιον»¹² ἔργον του. Εἰς τοῦτο ὁ ἅγιος Μάξιμος ταυτίζει κατ' ἀρχὴν «τὸ τοῦ Χριστοῦ μυστήριον»

μὲ τὸν ἴδιον τὸν «Χριστὸν», ὁ Ὅποιος εἶναι «ἄρρητός τε καὶ ἀπερινόητος θεότης τε καὶ ἀνθρωπότης, καθ' ὑπόστασιν ἔνωσις», ἢ, ὅπως λέγει ὀλίγον κατωτέρω, ὁ Χριστὸς εἶναι «μία ἀμφοτέρων (τῶν φύσεων) ὑπόστασις σύνθετος» (δίχα μειώσεως ἢ ἀλλαγῆς τῶν δύο φύσεων).

Εἰς τὴν συνέχειαν τοῦ κειμένου ὁ ἱερὸς Πατὴρ, εἰς ἓν λίαν συνεπτυγμένον ἀπόσπασμα, λέγει ὅτι αὐτὸ τὸ μυστήριον τῆς συνθέτου ὑποστάσεως τοῦ Χριστοῦ, δηλαδὴ τοῦ Χριστοῦ ὡς Θεανθρώπου, ἀποτελεῖ «τὸ μέγα καὶ ἀπόκρυφον μυστήριον», τὸ ὁποῖον ἔχει συλλάβει καὶ ἀποφασίσει πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἡ μεγάλη τοῦ Θεοῦ βουλή:

«Τοῦτό ἐστι τὸ μακάριον, δι' ὃ τὰ πάντα συνέστησαν, τέλος. Τοῦτό ἐστιν ὁ τῆς ἀρχῆς τῶν ὄντων προεπινοούμενος θεῖος σκοπός, ὃν ὀρίζοντες εἶναι φαμεν, προεπινοούμενον τέλος, οὗ ἕνεκα μὲν πάντα, αὐτὸ δὲ οὐδενὸς ἕνεκα. Πρὸς τοῦτο τὸ τέλος ἀφορῶν, τὰς τῶν ὄντων ὁ Θεὸς παρήγαγεν οὐσίας. Τοῦτο κυρίως ἐστὶ τὸ τῆς προνοίας καὶ τῶν προνοουμένων πέρασ, καθ' ὃ εἰς τὸν Θεόν, ἢ τῶν ὑπ' Αὐτοῦ πεποιμημένων ἐστὶν ἀνακεφαλαίωσις».

Τὸ μυστήριον αὐτὸ τῆς προαιωνίου βουλής τοῦ Θεοῦ, λέγει περαιτέρω ὁ Ἅγιος, ἀποκαλύπτει τώρα ὡς «ἄγγελος» (ἀγγελιοφόρος) ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, «γενόμενος ἄνθρωπος», φανερώνων τοιοῦτοτρόπως «τὸν ἐνδότατον πυθμένα τῆς Πατρικῆς ἀγαθότητος» (δηλ. πᾶν ὅ,τι ὁ Θεὸς Πατὴρ εἶχε νὰ δώσῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον) καὶ δεικνύων

«τὸ τέλος ἐν Ἐαυτῷ, δι' ὃ τὴν πρὸς τὸ εἶναι σαφῶς ἀρχὴν ἔλαβον τὰ πεποιμημένα. Διὰ γὰρ τὸν Χριστὸν, ἦγουν τὸ κατὰ Χριστὸν μυστήριον, πάντες οἱ αἰῶνες, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς τοῖς αἰῶσιν, ἐν Χριστῷ τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι καὶ τὸ τέλος εἰλήφασι».

Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς σκέψεώς του περὶ τοῦ «κατὰ Χριστὸν» μυστηρίου ὁ ἱερὸς Πατὴρ παρατηρεῖ:

«Ἐνώσις γὰρ προῦπενοήθη (ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν προαιώνιον βουλήν Του) τῶν αἰώνων, ὄρου καὶ ἀοριστίας, καὶ μέτρου καὶ ἀμετρίας, καὶ πέρατος καὶ

ἀπειρίας, καὶ κτίστου καὶ κτίσεως, καὶ στάσεως καὶ κινήσεως, ἧτις (ἔνωσις) ἐν Χριστῷ ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων φανερωθέντι γέγονε, πλήρωσιν δοῦσα τῇ προγνώσει τοῦ Θεοῦ δι' ἑαυτῆς»

καὶ ἀποτελοῦσα τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ὅλης προνοίας καὶ τοῦ ὅλου προορισμοῦ τοῦ τεθέντος ὑπὸ τῆς Ἁγίας Τριάδος διὰ τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος (προορισμὸς) συνίσταται εἰς τὴν «*ὑπὲρ φύσιν*» θέωσιν.

Διότι ἀκριβῶς, ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κτίσεως, ὡς ἔνωσις μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἀποτελεῖ τὸν πρῶτον καὶ τελευταῖον σκοπὸν καὶ προορισμὸν ὅλης τῆς Δημιουργίας, Προνοίας καὶ Οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ διὰ τὸν κόσμον, διὸ καὶ προσθέτει ὁ Ἅγιος:

«Ἔδει γὰρ ὡς ἀληθῶς τὸν κατὰ φύσιν τῆς τῶν ὄντων οὐσίας Δημιουργόν, καὶ τῆς κατὰ χάριν Αὐτουργὸν γενέσθαι τῶν γεγονότων θεώσεως, ἵνα ὁ τοῦ εἶναι δοτήρ, φανῇ καὶ τοῦ ἀεὶ εὖ εἶναι χαριστικός»·

τοιουτοτρόπως δὲ νὰ γίνῃ ἐν τῷ Θεῷ Λόγῳ (ὁ Ὅποῖος ὡς Δημιουργὸς τῶν ἀπάντων ἐκ τοῦ μηδενὸς ἔθεσεν εἰς κίνησιν τὰ κτίσματα), *«ἡ τῶν οἰκειῶν ἀποπεράτωσις... καὶ ἡ στάσις τῶν κινουμένων»*. Χαρακτηριστικὸν καὶ συμπληρωματικὸν εἶναι καὶ τὸ σχόλιον 1 εἰς τὸ χωρίον τοῦτο, τὸ ὁποῖον προσθέτει:

«Ἡ δὲ κτίσις ἐστὶ, τῶν κατὰ παραγωγὴν ἐξ οὐκ ὄντων ὑπόστασις. Τούτων ἔνωσις καθ' ὑπόστασιν προεπενοήθη φησὶ κατὰ πρόνοιαν πρὸς τὸν ἐξ οὗ ταῦτα γεγόνασιν»¹³.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ βαρυσήμαντον τοῦτο χωρίον ὑπάρχουν καὶ ἄλλα χωρία τοῦ ἁγίου Μαξίμου, τὰ ὁποῖα ἐξ ἴσου ὀμιλοῦν διὰ τὸ ἀπροϋπόθετον τῆς σαρκώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου. Εἰς ἓν ἐκ τούτων (πάλιν ἐκ τοῦ «*Πρὸς Θαλάσσιον*»¹⁴, λέγει ὁ Ἅγιος ὅτι ὁ Θεός, δημιουργήσας ὅλην τὴν κτίσιν πρὸ πάντων τῶν αἰώνων,

«τὴν ἐπ' αὐτοῖς (τοῖς γεγονόσιν) ἀφράστως ὑπεράγαθον εἶχε βουλήν, ἡ δὲ (βουλή) ἦν Αὐτὸν μὲν (τὸν Θεὸν Λόγον) ἀτρέπτως ἐγκραθῆναι τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς καθ' ὑπόστασιν ἀληθοῦς ἐνώσεως. Ἐαυτῷ δὲ τὴν φύσιν ἀναλλοιώτως ἐνώσασαι τὴν ἀνθρωπίνην· ἵνα Αὐτὸς μὲν ἄνθρωπος γένηται, καθὼς

οἶδεν Αὐτός, Θεὸν δὲ ποιήσῃ τῇ πρὸς Ἐαυτὸν ἐνώσει τὸν ἄνθρωπον».

Εἰς τὴν συνέχειαν τοῦ κειμένου προσθέτει ὁ ἱερὸς Πατὴρ ὅτι

«καὶ ἀρχὴ καὶ μεσότης καὶ τέλος πάντων ἐστὶ τῶν αἰώνων, τῶν τε παρελθόντων καὶ ὄντων καὶ ἐσομένων, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς»

καὶ τελειώνει τὸ ἐν λόγῳ χωρίον μὲ τὴν διδασκαλίαν περὶ θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ Χριστῷ.

Καὶ πάλιν ἐδώ εἶναι λίαν χαρακτηριστικὰ τὰ ἐπόμενα 1 καὶ 3 σχόλια¹⁵, τὰ ὁποῖα ἀναφέρουν ὅτι ὁ «ἀπόρρητος σκοπὸς» τῆς προαιωνίου δημιουργικῆς θείας βουλῆς ἦτο «ἡ πρὸς τὴν σὰρκα τοῦ Λόγου καθ' ὑπόστασιν ἔνωσις» διὰ νὰ γίνῃ ἡ σὰρξ (=ὁ ἄνθρωπος) «θεία κατὰ τὴν ὑπόστασιν», πράγμα τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ἀκριβῶς τὸ ὑψιστον περιεχόμενον τῆς θεώσεως.

Διὰ τοῦτο καὶ προστίθεται (εἰς τὸ 3 σχόλιον) ὅτι

«βεβαία πίστωσις ἐστὶ τῆς πρὸς ἐκθέωσιν ἐλπίδος τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων ἢ τοῦ Θεοῦ ἐνανθρώπησις, τοσοῦτον Θεὸν ποιούσα τὸν ἄνθρωπον ὅσον Αὐτὸς γέγονεν ἄνθρωπος».

Εἰς τὰ σχόλια αὐτὰ πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ τὸ σχόλιον 18 τῆς 54' ἀποκρίσεως πρὸς Θαλάσσιον, τὸ ὁποῖον χαρακτηριστικῶς λέγει:

«Ἐν γὰρ τῷ Λόγῳ τῆς θείας σαρκώσεως, ἡ τῶν αἰώνων τε καὶ τῶν ἐν αἰῶνι περιέχεται γενέσεις, καὶ ἡ πρὸς ἀοριστίαν τῆς ὑπὲρ αἰῶνας κατὰ χάριν ζωῆς τῶν ὄντων παράτασις»¹⁶.

Εἰς τὰ προαναφερθέντα χωρία πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ ἄλλα τινά, ὡς τὸ κείμενον τῆς περιφήμου ἐρμηνείας τοῦ ἁγ. Μαξίμου εἰς τὸν «**Περὶ φιλοπτωχίας**»¹⁷ λόγον τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, καὶ δὴ εἰς τὴν ἐξῆς φράσιν τοῦ λόγου αὐτοῦ: «*Μοῖραν ἡμᾶς ὄντας Θεοῦ*».

Εἰς τὴν θεολογικωτάτην ἐρμηνείαν του εἰς τὸ χωρίον αὐτὸ ὁ ἅγιος Μάξιμος ἐκθέτει ὡσαύτως τὸ ἀπροϋπόθετον τοῦ «*μυστηρίου τοῦ Χριστοῦ*», δηλ. τῆς τελείας ἐνανθρωπήσεως Αὐτοῦ («*καθ' ὑπόστασιν*») καὶ ἡμετέρας ἀνακεφαλαιώσεως ἐν Αὐτῷ, ὡς «*μελῶν τοῦ σώματος Αὐτοῦ*», τὸ ὁποῖον μυστήριον εἶναι «*ὁ πρὸ τῶν*

αἰώνων ἐν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ ἀποκεκρυμμένος σκοπός». Τὸ μυστήριον τῆς ὑποστατικῆς ἐν Χριστῷ ἐνώσεως τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως μετὰ τῆς θείας, προσθέτει περαιτέρω ὁ Ἅγιος,

«ἔδειξε καὶ ἡμᾶς ἐπὶ τούτῳ γεγενῆσθαι καὶ τὸν πρὸ αἰώνων περὶ ἡμᾶς πανάγαθον τοῦ Θεοῦ σκοπόν, μὴ δεξάμενον καθ' ὅτιοῦν καινισμόν κατὰ τὸν ἴδιον λόγον, εἰς πλήρωσιν δὲ ἐλθόντα δι' ἄλλου δηλαδὴ ἐπεισαχθέντος καινοτέρου τρόπου».

Καὶ τελειώνει ὁ ἱερὸς Πατὴρ μὲ τὴν ἐξῆς χαρακτηριστικὴν φράσιν:

«Καὶ γὰρ πᾶσι κατάδηλόν ἐστιν, ὡς τὸ ἐν Χριστῷ γεγόμενον, ἐπὶ τέλει τοῦ αἰῶνος μυστήριον ἀναμφιβόλως τοῦ ἐν ἀρχῇ τοῦ αἰῶνος, ἐν τῷ προπάτορι παρεθέντος^{17α} ἀπόδειξις καὶ ἀποπλήρωσις ἐστιν»¹⁸.

Θὰ ἠδύνατο ἐνταῦθα νὰ προστεθοῦν ἀκόμη καὶ ἕτερα κείμενα τοῦ ἀγίου Μαξίμου, ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι καὶ τὰ μέχρι τοῦδε ἀνεφερθέντα μαρτυροῦν σαφῶς περὶ τοῦ ἀπροϋποθέτου τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου σαρκώσεως. Περὶ τὴν θεολογικὴν αὐτὴν θέσιν τοῦ ἀγ. Μαξίμου ἠσχολήθη ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ, ὁ ὁποῖος ἐπὶ τῶν ὡς ἄνω χωρίων ἐκφράζει τὴν ἄποψιν ὅτι «ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο» ὄχι μόνον χάριν τῆς λυτρώσεως, διότι τὸ μυστήριον τῆς σαρκώσεως, κατὰ τὸν ἀγ. Μάξιμον, εἶναι «τὸ μυστήριον τοῦ Θεανθρώπου, μυστήριον τῆς θείας ἀγάπης, εὐρύτερον καὶ βαθύτερον τῆς λυτρωτικῆς εὐσπλαγγνίας»¹⁹.

Εἰς ἓν ἄρθρον τοῦ ὁ π. Φλωρόφσκυ ἐπαναλαμβάνει καὶ ἀναπτύσσει τὴν γνώμην του περὶ τοῦ ἐν λόγῳ ζητήματος, λέγων:

«(Ὁ ἀγ. Μάξιμος) διεκήρυξεν ὅτι ἡ ἐνσάρκωσις πρέπει νὰ θεωρηθῇ σὰν ἀπόλυτος καὶ πρωταρχικὸς σκοπὸς τοῦ Θεοῦ στὴν πράξι τῆς Δημιουργίας. Ἡ φύσις τῆς ἐνανθρωπήσεως, τῆς ἐνώσεως δηλ. τῆς θείας μεγαλωσύνης μὲ τὴν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν, εἶναι ὅπωςδήποτε ἓνα ἀνεξιχνίαστο μυστήριον, ἀλλὰ τοῦλάχιστο μπορούμε νὰ συλλάβουμε ὅτι ὁ Λόγος καὶ ὁ σκοπὸς αὐτοῦ τοῦ ὑπερτάτου μυστηρίου ἦταν, κατὰ τὸν ἅγιον Μάξιμον, αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ ἐνσάρκωσις, καὶ μαζὶ μὲ αὐτὴν ἡ δική μας ἐνσωμάτωσις εἰς τὸ Σῶμα

τοῦ ἐνανθρωπήσαντος. Ἡ φρασεολογία τοῦ ἁγίου Μαξίμου εἶναι σαφὴς καὶ καθαρή»²⁰.

Τὴν αὐτὴν ἐρμηνεῖαν ἔδωκε πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸν π. Φλωρόφσκυ ὁ S. L. Epifanovic, ἀξιόλογος μελετητῆς τοῦ ἁγίου Μαξίμου²¹.

Ἐκ μέρους ἄλλων νεωτέρων μελετητῶν τῆς θεολογίας τοῦ ἁγίου Μαξίμου, τὸ θέμα δὲν ἔχει τύχει εἰδικῆς προσοχῆς καὶ μελέτης. Εἷς ἐξ αὐτῶν, ὁ H.-U. von Balthasar, ὑποστηρίζει τὴν ἄποψιν ὅτι ὁ Ἅγιος ἦτο ὑπὲρ τῆς ἀπροϋποθέτου σαρκώσεως τοῦ Λόγου. Οὗτος λέγει ὅτι εἰς μίαν συζήτησιν μετὰ τῶν σχολαστικῶν διὰ τὸ θέμα αὐτό, ὁ Μάξιμος θὰ εἶχε πάρει τὸ μέρος τοῦ Duns Scotus, ἀλλὰ δὲν θὰ ἐδέχετο τὰς προϋποθέσεις τῆς ὑποθετικῆς θεολογίας τῶν σχολαστικῶν²². Ἐκ τῶν ἄλλων μελετητῶν ὁ P. Sherwood²³ καὶ ὁ I. H. Dalmis²⁴, καίτοι ἀσχολοῦνται μόνον ἐν παρόδῳ μὲ τὸ ὡς ἄνω θέμα, ὑποστηρίζουν τὴν ἰδίαν ἄποψιν. Εἶναι δὲ ἀξιοσημεῖωτον ὅτι καὶ ὁ Νικ. Νησιώτης, καίτοι μὴ ἀσχοληθεὶς εἰδικῶς μὲ τὸν ἅγιον Μάξιμον (οὔτε καὶ μὲ τὸ προκείμενον θέμα), δέχεται *«ὅτι ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς Δημιουργίας εἶναι ἡ Κοινωνία Ἀγάπης ἐν Σαρκὶ τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ»²⁵*, ἄρα ἡ ἀπροϋπόθετος σάρκωσις τοῦ Θεοῦ.

Ὑπάρχουν ὅμως καὶ μελετηταὶ τῆς θεολογίας τοῦ ἁγίου Μαξίμου, οἱ ὅποιοι ὑποστηρίζουν ἀντίθετον ἄποψιν. Οὕτω, λ.χ. ὁ V. Lossky ὁμιλῶν περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς συγκεντρώσεως ἐν τῷ Θεῷ τῶν διαφόρων σφαιρῶν (τῶν πέντε διαιρέσεων) τοῦ κόσμου, λέγει:

«Ἐὰν αἱ διαδοχικαὶ αὐταὶ ἐνώσεις ἢ “συνθέσεις”, αἱ ὁποῖαι ὑπερβαίνουν τὰς φυσικὰς διαιρέσεις, ἐπραγματοποιήθησαν τελικῶς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, τοῦτο ἔγινε διότι ὁ Ἀδὰμ ἀπέτυχε τοῦ προορισμοῦ του. Ὁ Χριστὸς τὰς πραγματοποιεῖ διαδοχικῶς ἀκολουθῶν τὴν τάξιν, ἡ ὁποία ὠρίσθη διὰ τὸν πρῶτον Ἀδὰμ»²⁶.

Τὴν ἰδίαν ἀντίληψιν ἔχει καὶ ὁ προσφάτως γράψας περὶ τοῦ ἁγίου Μαξίμου καθηγητῆς Ἀ. Θεοδώρου. Εἰς τὴν ἐκτενῆ μελέτην του²⁷ περὶ τοῦ ἐν λόγῳ θέματος ὁ καθηγητῆς Θεοδώρου ἀναφέρει πλεῖστα χωρία ἐκ τῶν κειμένων τοῦ ἱεροῦ Πατρός, χωρίζων αὐτὰ εἰς τὰ ὑπὲρ τῆς ἀπροϋποθέτου καὶ τὰ ὑπὲρ τῆς ἐμπροϋποθέτου σαρκώσεως, σχολιάζων ἐκτενῶς ἕκαστον ἐξ αὐτῶν. Εἰς τὸ τέλος

τῆς μελέτης του ὁ καθηγητῆς Ἄ. Θεοδώρου καταλήγει εἰς τὸ ἐξῆς συμπέρασμα:

«Ἐν τῇ πρὸς Θαλάσσιον παρατεθείσῃ περικοπῇ αὐτοῦ (ἐρωτήσεις Ξ', MPG 90, 620-621) ὁ ἱερός Μάξιμος δέχεται τὴν ἀπροϋπόθετον ἐνανθρώπησιν. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι τοῦτο πράττει εἰς ἀπάντησιν ἐρωτήματος ἀφορῶντος εἰς τὸ χωρίον τῆς Γραφῆς (Α' Πέτρ. 1, 19-20· Κολ. 1, 26), τοῦθ' ὅπερ μαρτυρεῖ ἐμφανῶς περὶ τῆς βιβλικῆς δομῆς τῆς σκέψεως αὐτοῦ. Ἀλλὰ μὴν ἐν τῇ Γραφῇ οὐδαμῶς μαρτυρεῖται ἢ περὶ ἀπροϋποθέτου ἐνανθρωπήσεως ἰδέα. Εἶναι προφανές ὅτι ὁ ἱερός Μάξιμος ἀπολυτοποιεῖ ἐν προκειμένῳ ἰδέας βιβλικάς, χρησιμοποιοῦν μάλιστα σχήματα θεολογοῦντος λόγου ὑπερβολικά. Ἡ ἀπολυτοποίησις αὕτη ἐξαίρει τὴν μοναδικότητα τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως διὰ τὴν θέωσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κτίσεως.

Τὴν ἰδέαν ταύτην» συνεχίζει ὁ καθηγητῆς Ἄ. Θεοδώρου, *«ὁ Μάξιμος ἅπαξ μόνον ἐκφέρει, οὐδαμῶς ἀνακάμπτων -τουλάχιστον ἐκπεφρασμένως - ἐπ' αὐτῆς. Ἡ ὑπόλοιπος σειρὰ σκέψεων αὐτοῦ προσανατολίζεται ἀριδύτως πρὸς τὴν ἐμπροϋπόθετον ἐνανθρώπησιν. Εἶναι ἀδύνατον ἐν τῇ σκέψει τοῦ Μαξίμου νὰ ἀποχωρίσῃ τις τὴν ἰδέαν τῆς ἐνανθρωπήσεως ἀπὸ τῆς ἰδέας τῆς ἀπολυτρώσεως καὶ σωτηρίας... Φρονοῦμεν ὅτι ἀπροϋπόθετος ἐνανθρώπησις καὶ δὴ καὶ ὡς ψιλὴ θεολογικὴ ἐπίνοια καὶ θεωρία, ἐλλείπει ἐκ τῆς θεολογικῆς σκέψεως τοῦ ἱεροῦ Πατρός. Πλείονα περὶ τοῦ πράγματος δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν»²⁸.*

Εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ διαφωνία τῶν μελετητῶν τῆς θεολογίας τοῦ ἁγίου Μαξίμου περὶ τοῦ θέματος τούτου δεικνύει ὅτι πράγματι ὑπάρχει ἐνταῦθα ἓν πρόβλημα. Τοσοῦτον μᾶλλον καθ' ὅσον ἀκόμη καὶ κατὰ τοὺς μὴ δεχομένους τὴν ἰδέαν περὶ ἀπροϋποθέτου σαρκώσεως παρὰ τῷ ἁγ. Μαξίμῳ, ὑπάρχει τουλάχιστον ἓν κείμενον αὐτοῦ εἰς τὸ ὁποῖον *«ἐκφράζεται σαφῶς ἢ περὶ ἀπολύτου καὶ ἀπροϋποθέτου ἐνανθρωπήσεως διδασκαλία»* του²⁹.

Ταυτοχρόνως ὁμως ὑπάρχουν, ὅπως εἶδομεν, πολλὰ ἄλλα χωρία, τὰ ὁποῖα οὐδεμίαν ἀφίνουν ἀμφιβολίαν περὶ τοῦ ὅτι ἡ ἐνανθρώπη-

σις τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐγένετο διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἐπομένως ἡ ἐνανθρώπιση ἔχει ὡς προϋπόθεσιν καὶ κίνητρον τὴν πτώσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ συνεπῶς τὴν ἀνάγκην λυτρώσεως καὶ σωτηρίας αὐτοῦ. Τί νὰ εἴπωμεν ἡμεῖς περὶ τῆς διαφωνίας ταύτης τῶν κειμένων τοῦ αὐτοῦ ἱεροῦ Πατρός; Ὑπάρχει ὄντως οὐσιαστικὴ διαφωνία καὶ διάστασις αὐτῶν; Ἡ μήπως τὸ πρόβλημα ἔγκειται εἰς τὸ πῶς ἐρμηνεύεται ἡ «διαφωνία» αὐτῆ τῶν κειμένων ἐντὸς τοῦ εὐρυτέρου πλαισίου τῆς θεολογικῆς σκέψεως τοῦ μεγάλου τούτου Πατρὸς τῆς Ἐκκλησίας;

Κατ' ἀρχὴν πρέπει νὰ λεχθῆ καὶ ἐντόνως νὰ ὑπογραμμισθῆ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἅγιος Μάξιμος εἶναι κατ' ἐξοχὴν σωτηριολογικὸς θεολόγος, ὅπως ἐξ ἄλλου καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι Πατέρες τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι δι' αὐτὸν τὸ κεντρικὸν μήνυμα τοῦ Εὐαγγελίου τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἐνανθρωπήσας Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, εἶναι πρωτίστως Σωτήρ. Ἐλέχθη ὑπὸ πολλῶν μελετητῶν τῆς πατερικῆς θεολογίας ὅτι ὁ ἱερὸς Μάξιμος εἶναι κατ' ἐξοχὴν χριστολογικὸς θεολόγος, ἀλλ' εἶναι γεγονὸς ὅτι δι' αὐτόν, ὅπως καὶ δι' ὅλους τοὺς ἄλλους χριστολογικοὺς Πατέρας τῆς Ἀνατολῆς, αὐτὴ αὕτη ἡ Χριστολογία θεωρεῖται πάντοτε σωτηριολογικῶς.

Τοῦτο συμβαίνει ἀπλούστατα διότι ὁ Θεάνθρωπος Ἰησοῦς Χριστὸς ἐδόθη εἰς ἡμᾶς καὶ ἐφανερώθη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πεπτωκότος κόσμου καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ ὡς Σωτὴρ καὶ Λυτρωτής, ὅπως ἄλλωστε δεικνύει καὶ τὸ προσωπικὸν ὄνομά Του, Ἰησοῦς=Σωτὴρ (βλ. Πράξ. 13, 23). Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν εἶναι ἀδιανόητον διὰ τὸν ἅγιον Μάξιμον νὰ κάμῃ «ὑποθέσεις» τύπου μεσαιωνικῶν σχολαστικῶν, διότι αὗται θὰ ἐσήμαινον τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὸ σταθερὸν ἔδαφος τῆς βιβλικοπατερικῆς θεολογίας τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία εἶναι μία «θεολογία τῶν γεγονότων», δηλαδὴ τῶν δεδομένων τῆς ἱερᾶς ἱστορίας τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ εἰς τὸν κόσμον, διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο ὀρθῶς γράφει ὁ Balthasar:

«Πάντως εἰς τὸν Μάξιμον εἶναι ξένη ἡ προϋπόθεσις τῆς σχολαστικῆς ἐκείνης ἔριδος, ἡ ὁποία ἀφορμᾶται ἐκ μιᾶς ὄχι πραγματικῆς, ἀλλὰ δυνατῆς τάξεως τοῦ εἶναι (τῆς τοῦ ἀναμαρτήτου). Δι' αὐτόν, τὸ προϋπάρξαν

θέλημα τοῦ Θεοῦ ταυτίζεται πρὸς τὸ βασίλειον τῶν “ἰδεῶν” καὶ τῶν “δυνατοτήτων”. Ἡ τάξις τοῦ εἶναι καὶ ἡ τάξις τῶν γεγονότων συμπίπτουν εἰς τοῦτο τὸ ὑψιστον σημεῖον»³⁰.

Ἐπομένως, πρέπει νὰ τονισθῇ ἰδιαιτέρως τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἅγ. Μάξιμος εἰς οὐδὲν ἐκ τῶν κειμένων ἐκφράζει ὑποθετικὴν σκέψιν ἢ ἰδέαν σχετικῶς πρὸς τὸ ἀπροϋπόθετον ἢ ἐμπροϋπόθετον τῆς σαρκώσεως, ἀλλὰ τὸναντίον ὁμιλεῖ ἐξ ἴσου θετικῶς τόσον περὶ τοῦ ὅτι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐσαρκώθη διὰ τὴν λύτρωσιν καὶ σωτηρίαν τοῦ πεπτωκότος Ἀδάμ, ὅσον καὶ περὶ τοῦ ὅτι ἡ θεία ἐνανθρώπησις τοῦ Λόγου εἶναι «τὸ μακάριον δι’ ὃ τὰ πάντα συνέστησαν τέλος» καὶ ὁ «προεπινοούμενος θεῖος σκοπὸς (ἢ τὸ «τέλος»), οὗ ἔνεκα μὲν πάντα, αὐτὸ δὲ οὐδενὸς ἔνεκα»³¹.

Κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην ἡ θεολογικὴ «κλείς» διὰ τὴν λύσιν αὐτοῦ τοῦ παρὰ τῷ ἁγίῳ Μαξίμῳ προβλήματος εἶναι ἀκριβῶς ἡ κεντρικὴ θεολογικὴ σκέψις τοῦ -ἡ θέωσις. Ἐξ ὅλης τῆς θεολογικῆς ἐνοράσεώς του γίνεται σαφὲς ὅτι τὰ πάντα προσδιορίζονται καὶ ἐξηγοῦνται ἀπὸ τὸ «τέλος» των.

«Ἐκζητῶν οὖν τὸ ἑαυτοῦ τέλος ὁ ἄνθρωπος, εἰς τὴν ἀρχὴν κατανατᾷ, φυσικῶς ἐν τῷ τέλει τυγχάνουσιν»³².

Οὕτω, καὶ ὀλόκληρον τὸ σχέδιον τοῦ Θεοῦ, τὸ διαλαμβανόμενον ἐν τῇ προαιωνίῳ θεία βουλήν περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου, περὶ προνοίας, σωτηρίας καὶ ἀνακεφαλαιώσεως τῶν πάντων ἐν Αὐτῷ (τῷ Θεῷ), φανεροῦται πλήρως καὶ ἐξηγεῖται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἐν τῇ τελικῇ θεώσει τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ πάσης τῆς κτίσεως.

Τί σημαίνει ὁμως θέωσις διὰ τὸν ἅγιον Μάξιμον; Σημαίνει ἀπλῶς μίαν «ἠθικὴν θέωσιν» ἢ ἔστω μίαν θέωσιν μόνον «κατὰ χάριν»;

Γίνεται σαφὲς ἀπὸ ὅλην τὴν θεολογικὴν μαρτυρίαν τοῦ ἁγ. Μαξίμου ὅτι ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀδιανόητος ἄνευ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου, διότι τελικῶς ἡ πλήρης θέωσις κατ’ αὐτόν, εἶναι ἡ καθ’ ὑπόστασιν ἔνωσις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ὑπάρχουν πλεῖστα χωρία μαρτυροῦντα τὴν παρὰ τῷ Ἁγίῳ ταύτισιν τῆς θεώσεως τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως πρὸς τὴν καθ’ ὑπόστασιν ἔνωσιν αὐτῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου. Καὶ εἶναι

λίαν χαρακτηριστικὸν ὅτι, ὅσοι ἐκ τῶν μελετητῶν τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς ἀρνοῦνται τὴν ἀπροϋπόθετον σάρκωσιν, δὲν ἠσυχολήθησαν μὲ τὸ βασικὸν αὐτὸ σημεῖον τῆς μαξιμιανῆς θεολογίας, δηλ. μὲ τὴν θέωσιν, ὡς καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν, ἐνῶ ἀκριβῶς τὰ κείμενα τὰ ὁποῖα ὁμιλοῦν περὶ τοῦ ἀπροϋποθέτου τῆς σαρκώσεως, πάντοτε ὑπογραμμίζουν αὐτὴν τὴν ἀντίληψιν. Καὶ ὄχι μόνον ἡ θέωσις παρὰ τῷ ἁγίῳ Μαξίμῳ συμπύπτει πρὸς τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν - ἡ ὁποία, περιττὸν νὰ εἴπωμεν, εἶναι δυνατὴ μόνον ἐν τῷ ἐνανθρωπήσαντι Λόγῳ τοῦ Θεοῦ - ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνακεφαλαίωσις (ἢ «ἀποπεράτωσις») παρ' αὐτῷ, ἔχει τὴν ἰδίαν ἔννοιαν, ἀκόμη δέ, τοῦλάχιστον εἰς μερικὰ χωρία τῶν ἔργων του, καὶ ἡ λέξις «σωτηρία» (σωτηρία=θέωσις=καθ' ὑπόστασιν ἔνωσις)³³.

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἡ προαναφερθεῖσα 5 ἀπόκρισις πρὸς Θαλάσσιον εἶναι σαφής: Τὸ «*μυστήριον τοῦ Χριστοῦ*» εἶναι ἡ «*θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος καθ' ὑπόστασιν ἔνωσις*»³⁴ καὶ τοῦτο εἶναι «*ἡ ὑπὲρ φύσιν θέωσις*»³⁵, ἡ ὁποία γίνεται διὰ τῆς σαρκώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου, ὁ ὁποῖος ὢν Δημιουργὸς τῆς «*κατὰ φύσιν τῶν ὄντων οὐσίας*», ἀνεδείχθη καὶ «*τῆς κατὰ χάριν αὐτουργὸς τῶν γεγονότων θεώσεως*»³⁶.

Ἐπίσης, τὸ ἐν ἀρχῇ ἀναφερθὲν χωρίον τοῦ ἁγ. Μαξίμου, εἰς τὰ Ἐπιτομὰ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου³⁷, ὁμιλεῖ μὲ τὴν ἰδίαν σαφήνειαν περὶ τῆς θεώσεως καὶ ἀνακεφαλαιώσεως (ἢ «*συναρμολογήσεως*» καὶ «*ἐνσωματώσεως*» ἡμῶν εἰς τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ), ὡς «*καθ' ὑπόστασιν*» ἐνώσεως ἐν τῷ Χριστῷ τῆς ἡμετέρας φύσεως, «*ἀδιαιρέτως καὶ ἀσυγχύτως*»³⁸.

Ἐν συνεχείᾳ τὸ κείμενον αὐτὸ λέγει ὅτι τοῦτο ἦτο «*ὁ πρὸ αἰώνων περὶ ἡμᾶς πανάγαθος τοῦ Θεοῦ σκοπός*», τοῦ ὁποῖου τὴν πραγματοποίησιν, χωρὶς οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν, μόνον ἡ ἐνανθρωπήσις τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐξασφαλίζει καὶ φέρει εἰς πέρας³⁹.

Ἄλλ' εἶναι γεγονὸς ὅτι εἰς τὸ τέλος τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίου ἐγείρεται ἐν βασικὸν ἐρώτημα ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ, ἐπειδὴ λέγει ὁ Ἅγιος ὅτι «*τὸ ἐν Χριστῷ γενόμενον ἐπὶ τέλει τοῦ αἰῶνος μυστήριον... ἀπόδειξις καὶ ἀποπλήρωσις ἐστὶ*» τοῦ ἐν τῷ προπάτορι Ἀδὰμ «*παραθέντος*» εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ αἰῶνος «*μυστηρίου*»⁴⁰.

Ποῖον ἦτο τὸ ἐν Ἀδὰμ «*παραθὲν*» μυστήριον;

Ἦτο βεβαίως ἡ θέωσις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ ἡ ἐν αὐτῇ

ένωσις ὅλης τῆς κτίσεως μετὰ τοῦ Θεοῦ. Διότι ἡ θέωσις ἦτο ὁ προορισθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τελικὸς σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς εἶδομεν.

Ἄλλ' ἡ ἐρώτησις, ἡ ὁποία τίθεται ἐνταῦθα εἶναι ἡ ἐξῆς: Θὰ ἡδύνατο ὁ πρωτόπλαστος Ἀδὰμ νὰ ἐπιτύχη τοῦ σκοποῦ του, δηλαδὴ τῆς θεώσεώς του;

Εἰς τὴν συνέχειαν τοῦ κειμένου ὁ ἱερὸς Μάξιμος παραθέτει μίαν λίαν ἐνδιαφέρουσαν ἐρμηνείαν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ὁ Ἀδὰμ, ζῶν ὀρθῶς κατὰ «τὴν ἐξ ἀρχῆς φυσικῶς πρὸς τοῦτο δοθεῖσαν δύναμιν» καὶ κινούμενος «κατὰ φύσιν» πρὸς τὸν Θεόν, θὰ ἡδύνατο νὰ ἐνώσῃ βαθμηδὸν ἐν ἑαυτῷ καὶ δι' ἑαυτοῦ, τὰς ὑπαρχούσας πέντε διαιρέσεις εἰς τὸν κόσμον καὶ τοιουτοτρόπως νὰ φθάσῃ εἰς τὴν θέωσιν αὐτοῦ καὶ τῆς κτίσεως, ἦτοι εἰς τὴν ἐνωσίν του μὲ τὸν ἄκτιστον Θεόν⁴¹.

Ποῖα θὰ ἦτο ἡ ἐνωσις αὕτη;

Κατὰ τὸ κείμενον αὐτὸ τοῦ ἁγ. Μαξίμου θὰ ἦτο ἡ δι' «ἀγάπης» ἐνωσις τῆς κτιστῆς τῆ ἀκτίστῃ φύσει, τὴν ὁποίαν θὰ ἐπετύγγανεν ὁ ἄνθρωπος

«ὁλος ὅλῃ περιχωρήσας ὀλικῶς τῷ Θεῷ, καὶ γενόμενος πᾶν εἶ τί πέρ ἐστὶν ὁ Θεός, χωρὶς τῆς κατ' οὐσίαν ταυτότητος, καὶ ὅλον αὐτὸν ἀντιλαβὼν ἑαυτοῦ τὸν Θεόν, καὶ τῆς ἐπ' αὐτὸν τὸν Θεὸν ἀναβάσεως οἶον ἔπαθλον αὐτὸν μονώτατον κτησάμενος τὸν Θεόν»⁴².

Εἰς τὸ κείμενον αὐτὸ τοῦ ἁγ. Πατρὸς ὡσὰν νὰ διαφαίνεται ὅτι ἡ θέωσις τοῦ Ἀδὰμ, ὡς ἐνωσις αὐτοῦ μετὰ τοῦ Θεοῦ, θὰ ἦτο κατορθωτὴ καὶ ἐφικτὴ ἐὰν οὗτος δὲν ἡμάρτανεν.

Ὅμως, παρὰ ταῦτα δικαιούμεθα ὅπως θέσωμεν ἐνταῦθα ἐν ἀκόμῃ ἐρώτημα βάσει ὅλων τῶν θεολογικῶν θέσεων τοῦ ἀγίου Μαξίμου.

Δηλαδὴ: Εἶναι ἡ θέωσις, ὡς ὑπὲρ φύσιν χάρις, ἐφικτὴ εἰς οἰανδῆποτε κτιστὴν φύσιν, ἔστω καὶ φύσιν ὑποβοηθουμένην ὑπὸ τῆς θείας δυνάμεως;

Διὰ τὸν ἁγ. Μάξιμον ἡ ὑπὲρ φύσιν θέωσις εἶναι μία πραγματικότης,

«ἧς οὐδεὶς τὸ παράπαν κατὰ φύσιν τῶν ὄντων ἐφικέσθαι δυνήσεται λόγος»⁴³.

Ἦ, ὅπως λέγει ἀλλαχοῦ, ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ ποιῇ τὰς

ἀρετάς, ἀλλ' ὄχι καὶ τὴν θέωσίν του, διότι εἰς τὸν μέλλοντα αἰῶνα (τὸν αἰῶνα τῆς θεώσεως),

«συγκαταπαύσωμεν τοῖς φύσει πεπερασμένοις τὰς οἰκείας δυνάμεις, ἐκεῖνο γινόμενοι (θεωθέντες) ὅπερ τῆς κατὰ φύσιν δυνάμεως οὐδαμῶς ὑπάρχει κατόρθωμα, ἐπειδὴ τοῦ ὑπὲρ φύσιν (ὅπως εἶναι ἡ θέωσις) ἢ φύσις καταληπτικὴν οὐ κέκτηται δύναμιν. Θεώσεως γὰρ οὐδὲν γενητὸν κατὰ φύσιν ἐστὶ ποιητικόν, ἐπειδὴ μηδὲ Θεοῦ καταληπτικόν»⁴⁴.

Ἐπίσης δέ, εἰς τὸ αὐτόθι 5 σχόλιον προστίθενται τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά:

«Πάσχομεν οὖν ὡς ὑπὲρ φύσιν οὕσαν κατὰ χάριν, ἀλλ' οὐ ποιοῦμεν τὴν θέωσιν. Οὐ γὰρ ἔχομεν δεκτικὴν φύσει τῆς θεώσεως δύναμιν»⁴⁵.

Ἡ θέωσις λοιπόν, καὶ δὴ ὡς πλήρης «καθ' ὑπόστασιν» ἔνωσις μετὰ τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἀνέφικτος εἰς τὴν κτιστὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καθ' ἑαυτὴν (κατὰ τὸν τῆς φύσεως «λόγον») ἔστω καὶ ἐὰν ᾦτο αὕτη ἢ προπρωτικὴ φύσις τοῦ πρώτου Ἀδάμ. Διὰ τοῦτο ὁ ἱερός Πατήρ θὰ διακηρύξῃ ἀπεριφράστως ὅτι μόνον τὸ μυστήριον τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐνανθρωπήσεως εἶναι ἐνεργητικὸν τῆς ὑπὲρ φύσιν θεώσεως:

«Δεξιὸν οὖν τὸ κατὰ πρόνοιαν τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου σαρκώσεως ὑπάρχει μυστήριον, ὡς ἐνεργητικὸν τῆς ὑπὲρ φύσιν χάριτι πρὸ τῶν αἰώνων προορισθείσης τῶν σωζομένων θεώσεως»⁴⁶.

Τὸ αὐτὸ θὰ εἶπῃ ὁ ἅγιος Μάξιμος ὅταν, εἰς τὰ Ἄπορα τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου, θὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ὁ

«ὄλος ἄνθρωπος θεοῦται τῇ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ χάριτι θεουργούμενος»⁴⁷.

Δυνάμεθα, λοιπόν, βάσει τοῦ τελευταίου αὐτοῦ χωρίου νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ Ἀδάμ, ἐὰν δὲν ἠμάρτανε, θὰ ἐθεοῦτο μὲν βεβαιώτατα, ὄχι ὁμῶς ἀπλῶς τῇ «θείᾳ χάριτι», ἀλλ' ἀκριβῶς «τῇ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος θεοῦ χάριτι θεουργούμενος», διότι ἡ θέωσις ἀπαραιτήτως προϋποθέτει τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως μετὰ τοῦ θεουργοῦντος αὐτὴν Θεοῦ Λόγου, ἢ ἄλλαις

λέξεσιν ἢ θέωσις (θεοποίησις) τοῦ ἀνθρώπου προϋποθέτει καὶ ἀπαιτεῖ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Θεοῦ.

Διὰ τὸ νὰ γίνῃ, λοιπόν, ὁ ἄνθρωπος θεὸς (=θέωσις), χρειάζεται ὡς προϋπόθεσις τούτου, νὰ γίνῃ πρῶτον ὁ Θεὸς ἄνθρωπος (=ἐν-ανθρώπησις).

Ἀπλῶς ἡ προϋπόθεσις τῆς θεώσεως ἡμῶν εἶναι ἡ σάρκωσις τοῦ Θεοῦ Λόγου, ἡ ὁποία καθ' ἑαυτὴν οὐδεμίαν ἔχει προϋπόθεσιν. Βεβαίως, ὡς εἶδομεν, ὁ ἅγιος Μάξιμος ἀναφέρει εἰς ἓν τῶν προαναφερθέντων χωρίων ὅτι προοδεύων ὁ πρῶτος Ἀδὰμ θὰ συνεκεφαλαίωνε ἐν ἑαυτῷ τὴν κτίσιν καὶ θὰ ἴνουτο τελικῶς καὶ ὁ ἴδιος

«δι' ἀγάπης» μὲ τὸν ἄκτιστον Θεόν, διότι ἡ ἀγάπη εἶναι ἡ δύναμις ἢ *«τὸν ἄνθρωπον τῷ Θεῷ θεοῦσα διὰ τὸ φιλόθεον»*⁴⁸.

Ἄλλ' ὅμως ἡ δύναμις τῆς ἀληθοῦς ἀγάπης, κατὰ τὸν ἅγ. Μάξιμον, δὲν συνίσταται μόνον εἰς αὐτὴν τὴν, ἣς εἶπωμεν, μονόπλευρον κίνησιν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν Θεόν, διότι ἡ ἀγάπη, ὅπως λέγει ὁ ἱερὸς Πατήρ, ἔχει πάντοτε καὶ τὴν *«καλὴν ἀντιστροφὴν»* (ἐκ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον):

*«Τὸν μὲν Θεὸν ἄνθρωπον, διὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου θέωσιν (ποιοῦσα ἢ ἀγάπη), τὸν δὲ ἄνθρωπον Θεόν, διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπησιν. Βούλεται γὰρ αἰεὶ καὶ ἐν πᾶσιν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος καὶ Θεὸς τῆς αὐτοῦ ἐνσωματώσεως ἐνεργεῖσθαι τὸ μυστήριον»*⁴⁹.

Ἐπομένως, δυνάμεθα ἤδη μετὰ βεβαιότητος νὰ εἶπωμεν ὅτι, κατὰ τὸν Ἅγιον, τὸ *«ἐν ἀρχῇ τοῦ αἰῶνος ἐν τῷ προπάτορι παραθὲν μυστήριον»*, τοῦ ὁποίου τὸ τοῦ Χριστοῦ μυστήριον ἀποτελεῖ *«ἀπόδειξιν καὶ ἀποπλήρωσιν»*, δὲν θὰ ἐτελεῖτο εἰ μὴ μόνον διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου, διὰ τὸν ἀπλοῦν λόγον, ὅτι ἡ θέωσις τυγχάνει ἀνέφικτος εἰς πᾶσαν κτιστὴν φύσιν καθ' ἑαυτήν, καὶ ὅτι πλήρης καὶ ἀληθινὴ τοιαύτη, σημαίνει καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ταύτην δὲ ἀπεργάζεται καὶ ἀποπληροῖ μόνον ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Θεοῦ ὡς ἀπαρχὴ καὶ συνέχισις καὶ τελειώσις τῆς. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ἔθεσεν ὁ ἐν Τριάδι φιλόθεος Θεὸς ἐν τῇ προαιωνίῳ βουλῇ Αὐτοῦ τὴν ἐν τῷ Χριστῷ θέωσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κτίσεως, ἥτοι τὴν καθ'

ὑπόστασιν ἔνωσιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, μετὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου. Διὰ τὸν σκοπὸν ἢ τὸ «τέλος» αὐτὸ ἀκριβῶς ἐδημιουργήθη ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ κόσμος, ἐπειδὴ τοιοῦτοτρόπως ἀποκαλύπτεται «ὁ ἐνδότατος πυθμὴν τῆς πατρικῆς ἀγαθότητος»⁵⁰.

Πῶς ὁμως ἐναρμονίζεται ἡ θεολογικὴ αὕτη ἐνόρασις τοῦ ἁγίου Μαξίμου μὲ τὸ γεγονὸς τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς καὶ τῆς σαρκώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου διὰ τὴν ἀπολύτρωσιν καὶ σωτηρίαν τοῦ πεπτωκότος Ἀδάμ; Ἐδῶ ἐπανερχόμεθα εἰς τὸν προαναφερθέντα σωτηριολογικὸν χαρακτῆρα ὁλοκλήρου τῆς θεολογίας τοῦ Ἁγίου.

Ἀλλὰ γεννᾶται τὸ ἐρώτημα: Ὁ σωτηριολογικὸς αὐτὸς χαρακτῆρ δὲν βλάπτεται καὶ δὲν ἐκτοπίζεται ἀπὸ τὴν θεολογικὴν ἀποψιν τοῦ ἁγίου Μαξίμου περὶ τοῦ ἀπροϋποθέτου τῆς θείας σαρκώσεως;

Εἶπομεν ἤδη ὅτι ὁ ἱερὸς Πατὴρ δὲν κάμνει οὐδεμίαν «ὑπόθεσιν» περὶ τοῦ τί θὰ ἐγίνετο ἐὰν ὁ Ἀδὰμ δὲν ἔπιπτε κτλ.

Ἐὰν ἡμεῖς ὁμως ἐζητοῦμεν νὰ εὕρωμεν εἰς τὰ ἔργα τοῦ ἁγίου Μαξίμου θετικὴν ἀπάντησιν εἰς τὴν μὴ τεθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ δυναμένην νὰ τεθῆ ἐρώτησις ταύτην, τότε θὰ εὐρίσκωμεν τὰ κάτωθι χωρία αὐτοῦ, εἰς τὰ ὁποῖα φαίνεται σαφῶς ὅτι ἡ σάρκωσις καὶ ἐνανθρώπησις τοῦ Λόγου θὰ ἐγένετο ἀσχέτως τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦτο διότι ὁ τεθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρωταρχικὸς καὶ τελικὸς «πανάγαθος σκοπὸς» τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου, ἦτο ὁ «τῆς τοῦ Λόγου σαρκώσεως καὶ τῆς ἡμῶν θεώσεως» (ὅπως θὰ ἔλεγεν ὁ ἅγιος Ἰωάν. Δαμασκηνός)⁵¹. Θὰ ἐπραγματοποιεῖτο οὗτος «μὴ δεχόμενος καθ' ὅτιοῦν καινισμόν κατὰ τὸν ἴδιον λόγον»⁵². Οὕτως, ὥστε ἡ ἐμφάνισις τῆς ἁμαρτίας, ἡ ὁποία δὲν ἦτο ἀπρόβλεπτος καὶ πρόξενος «ξενισμοῦ» εἰς τὸν Θεόν, δὲν ἠνάγκασε τὸν Θεὸν νὰ ἀλλάξῃ τὸ ἀρχικὸν σχέδιόν Του κατὰ τὸν ἐσωτερικὸν «λόγον» Του.

Ἡ κατὰ πρόγνωσιν πρόβλεψις τῆς τοῦ Ἀδάμ ἁμαρτίας ἔφερεν ἀπλῶς μίαν «ἐπεισαγωγὴν» ἄλλου («καινοτέρου») τρόπου πραγματοποιήσεως τοῦ θείου σχεδίου⁵³, τὸν οἰκονομικὸν δηλαδὴ «τρόπον» τῆς σαρκώσεως καὶ τοῦ σταυρικοῦ πάθους τοῦ Χριστοῦ, διὰ τὴν κατ' ἀρχὴν μὲν ἀπολύτρωσιν καὶ σωτηρίαν τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου, κατόπιν δέ, ἢ μᾶλλον ἀκριβέστερον ταυτοχρόνως, καὶ διὰ τὴν τελικὴν θέωσιν αὐτοῦ. Ὁ «νέος τρόπος» αὐτὸς τοῦ

«κατὰ τὸν ἴδιον λόγον» ἀμεταμελήτου καὶ ἀμεταβλήτου προαιωνίου σχεδίου τῆς βουλῆς τοῦ Θεοῦ, φαίνεται σαφῶς εἰς τὸ ἐπόμενον χωρίον τοῦ ἁγίου Πατρὸς, ὅπου οὗτος διαστέλλει τὴν πρόνοιαν ἐκ τῆς κρίσεως τοῦ Θεοῦ· καὶ τὴν μὲν πρόνοιαν (ὡς εὐρυτέραν) ἐφαρμόζει ἐπὶ τῆς σαρκώσεως, ὡς μυστηρίου ἐνεργητικοῦ καὶ συστατικοῦ τῆς ὑπὲρ φύσιν θεώσεως, τὴν δὲ κρίσιν ὡς μυστηρίου τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου διὰ τὴν ἀπολύτρωσιν καὶ σωτηρίαν τῆς πεπτωκυίας φύσεως τοῦ Ἀδάμ.

Οὕτω ἀναγινώσκομεν:

«Δεξιὸν οὖν τὸ κατὰ πρόνοιαν τῆς τοῦ Λόγου σαρκώσεως, ὑπάρχει μυστήριον, ὡς ἐνεργητικὸν τῆς ὑπὲρ φύσιν χάριτι πρὸ τῶν αἰώνων προορισθείσης τῶν σωζομένων θεώσεως· ἥς οὐδεὶς τὸ παράπαν κατὰ φύσιν τῶν ὄντων, ἐφικέσθαι δυνήσεται λόγος· εὐώνυμον δέ, τὸ κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ ζωοποιοῦ πάθους τοῦ κατὰ σάρκα παθεῖν βουληθέντος Θεοῦ, σαφῶς ὑπάρχει μυστήριον· ὡς ἐνεργητικὸν μὲν τῆς τῶν ἐπεισαχθέντων ἐκ τῆς παρακοῆς τῆ φύσει παρὰ φύσιν πάντων ιδιωμάτων καὶ κινημάτων παντελοῦς ἀναιρέσεως· ποιητικὸν δέ, τῆς τῶν προηγουμένως κατὰ φύσιν ἀπάντων ιδιωμάτων τε καὶ κινημάτων ἀνελλειποῦς ἀποκαταστάσεως· καθ' ἣν οὐδεὶς τὸ παράπαν τῶν ὄντων κίβδηλος εὐρεθήσεται λόγος»⁵⁴.

Τὸ ἀνωτέρω χωρίον ὁ ἅγιος Μάξιμος διασαφηνίζει εἰς τὰ σχολία 35 καὶ 36, γράφων:

«Ἡ πρόνοια, φησὶν, ἐν τῷ καθ' ὑπόστασιν ἐνωθῆναι σαρκὶ τὸν Λόγον δείκνυται· ἡ δὲ κρίσις, ἐν τῷ παθεῖν ὑπὲρ ἡμῶν σαρκὶ καταδέξασθαι φαίνεται· δι' ὧν, ἐνώσεως καὶ πάθους, ἡ τοῦ παντὸς σωτηρία συνέστηκεν. Ἡ μὲν σάρκωσις, φησὶν, εἰς τὴν τῆς φύσεως σωτηρίαν γέγονε· τὰ δὲ πάθη, πρὸς λύτρωσιν τῶν διὰ τὴν ἁμαρτίαν τῷ θανάτῳ κατεχομένων»⁵⁵.

Τὸ σπουδαιότατον τοῦτο κείμενον τοῦ ἁγίου Μαξίμου, μετὰ τῶν ἐπ' αὐτοῦ δύο σχολίων, τὰ ὁποῖα ἀνεφέρομεν, νομίζομεν ὅτι σαφῶς παρουσιάζει τὰς πραγματικὰς διαστάσεις τῆς θεολογίας τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς ἐπὶ τοῦ μεγάλου θέματος τῆς σαρκώσεως τοῦ

Θεοῦ Λόγου, ὡς θεμελίου τῆς θεώσεως ἡμῶν. Χωρὶς νὰ κάμνη «ὑποθέσεις» ὁ Ἅγιος φανερώνει τὸ ἀπροϋπόθετον τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ τῆς ἐν Χριστῷ θεώσεως καὶ ἐνσωματώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κτίσεως.

Ἐπομένως, κατὰ τὸν ἅγιον Μάξιμον, ὁ Ἄδαμ (λαμβανόμενος εἴτε εἰς τὴν προπρωτικὴν, εἴτε εἰς τὴν μεταπρωτικὴν κατάστασιν αὐτοῦ) δὲν εἶναι ἡ «κλείς τῆς ἐρμηνείας» τῶν πάντων, ἀλλ' ὁ Θεάνθρωπος Λόγος, ὁ Χριστὸς καὶ μόνον⁵⁶. Δὲν ἐρμηνεύεται ἡ σάρκωσις τοῦ Λόγου ἐκ τοῦ Ἄδαμ, ἀλλ' ὁ Ἄδαμ καὶ τὰ πάντα ἐρμηνεύονται ἐκ τοῦ καὶ ἐν τῷ ἐνανθρωπήσαντι Θεῷ Λόγῳ. Εἰς Αὐτόν, τὸν Χριστὸν δηλαδή, συνέρχονται ἡ ἀρχὴ (=δημιουργία) καὶ τὸ τέλος (=θέωσις), ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν τῷ μεταξὺ γενομένη Οἰκονομία τῆς σωτηρίας, ὥστε νὰ ἀποκαλυφθῇ καὶ φανερωθῇ ἐν τῷ Ἀναστάντι ὁ τελικὸς θεῖος σκοπὸς τῶν πάντων:

«Τὸ τῆς ἐνσωματώσεως τοῦ Λόγου μυστήριον, πάντων ἔχει τῶν τε κατὰ τὴν Γραφὴν αἰνιγματῶν καὶ τύπων τὴν δύναμιν, καὶ τῶν φαινομένων κτισμάτων τὴν ἐπιστήμην. Καὶ ὁ μὲν γνοὺς σταυροῦ καὶ ταφῆς τὸ μυστήριον, ἔγνω τῶν προειρημένων τοὺς λόγους. Ὁ δὲ τῆς ἀναστάσεως μνηθεὶς τὴν ἀπόρρητον δύναμιν, ἔγνω τὸν ἐφ' ᾧ τὰ πάντα προηγουμένως ὁ Θεὸς ὑπεστήσατο σκοπὸν»⁵⁷.

Ὅθεν, δυνάμεθα ἐκ τῶν ἀνωτέρω νὰ συμπεράνωμεν ὅτι, κατὰ τὸν ἅγιον Μάξιμον, ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ τὴν δευτέραν πλευρὰν ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ μυστηρίου, τοῦ ὁποίου πρώτη τοιαύτη τυγχάνει ἡ σάρκωσις τοῦ Λόγου. Ὅπως, λοιπόν, ἡ θεότης τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου δὲν πάσχει οὐδεμίαν ἀλλοίωσιν ἢ μεταβολὴν ἐν τῇ μετὰ τῆς ἀνθρωπότητος ἐνώσει αὐτῆς, οὕτως ἀκριβῶς καὶ ἡ ἀνθρωπὴν φύσις ἐν τῇ θεώσει (θεοποιήσει) αὐτῆς δὲν μεταβάλλεται εἰς θεϊαν φύσιν κατὰ τρόπον πανθειστικόν, οὔτε πάσχει οἰανδήποτε ἀλλοίωσιν κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτῆς:

«Ὡς γὰρ γέγονε κάτω δι' ἡμᾶς ἀναλλοιώτως καὶ ἀνθρωπος καθ' ἡμᾶς χωρὶς μόνης ἀμαρτίας, λύσας ὑπερφυῶς τοὺς νόμους τῆς φύσεως, οὕτω καὶ ἡμεῖς κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἄνω δι' αὐτὸν γεννησόμεθα, καὶ θεοὶ κατ' αὐτὸν τῷ τῆς χάριτος μυστηρίῳ, μηδὲν τὸ παράπαν ἀλλοιοῦντες τῆς φύσεως»⁵⁸.

(*) **Ἱερομονάχου Ἀρτεμίου Ραντοσάβλιεβιτς**, Τὸ Μυστήριον τῆς Σωτηρίας κατὰ τὸν Ἅγιον Μάξιμον τὸν Ὁμολογητὴν, Ἐναίσιμος ἐπὶ Διδασκαλία Διαιτηθῆν Ὑποβληθεῖσα εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1975, Κεφάλαιον Τρίτον, «*Ἡ Θέωσις ὡς τὸ Τέλος καὶ τὸ Πλήρωμα τῆς Σωτηρίας*», σελ. 180-196. Ἐπιμέλ. ἡμετ.

1. Βλ. Περὶ ἀγάπης Γ' 25 (PG 90, 1024 BC).
2. Πρὸς Κωνσταντῖνον Σακελλάριον, Ἐπιστολὴ ΚΔ' (PG 91, 609 C). «Ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κατὰ ταῦτα δημιουργία τοῦ σύμπαντος κόσμου λαμβάνει νόημα μόνον ὑπὸ τὴν θεωρίαν πάσης πραγματικότητος ἐν σχέσει καὶ ἐνότητι πρὸς τὴν τριαδικὴν κοινωνίαν» (Νικολάου Μαρτσούκα, Ἐκκλησιολογία ἐξ ἐπόψεως τοῦ Τριαδικοῦ δόγματος, ἐν ΕΕΘΣΠΘ, Θεσσαλονίκη 1972, σελ. 129).
3. Βλ. Πρὸς Θαλάσσιον 63 (PG 90, 684 A).
4. G. Florovskij, Vizantijskie otci V - VIII, Paris 1933, σελ. 227.
5. Πρὸς Θαλάσσιον 65, σχόλ. 44 (PG 90, 781 C).
6. Ἐνθ' ἄν. 40, σχόλ. 2 (PG 90, 401 A).
7. V. Lossky, Ἡ θεὰ τοῦ Θεοῦ, σελ. 176.
 - Τόσον περὶ τῆς ἐννοίας τῆς θεώσεως εἰς τὴν χριστιανικὴν (καὶ προ-χριστιανικὴν) ἱστορίαν τῆς σκέψεως, ὅσον καὶ περὶ ὄλων τῶν πλευρῶν τῆς θεώσεως (ἦτοι ἐν τῷ Χριστῷ καὶ ἐν ἐκάστῳ ἀνθρώπῳ), βλέπε εἰς τὸ ἔργον τοῦ καθηγητοῦ Ἀνδρέου Θεοδώρου, Ἡ περὶ θεώσεως διδασκαλία τῶν Ἑλλήνων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μέχρις Ἰωάννου τοῦ Δαμασκνοῦ, Ἀθῆναι 1956. Ὁσαύτως καὶ τοῦ Ἡλία Δ. Μουτσούλα, Ἡ σάρκωσις τοῦ Λόγου καὶ ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν διδασκαλίαν Γρηγορίου τοῦ Νύσσης, Ἀθῆναι 1965.
8. Πρὸς Θαλάσσιον 63, σχόλ. 36 (PG 90, 692 B).
9. Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν (PG 91, 1308 D).
10. Πρὸς ἡγουμένην, Ἐπιστολὴ ΙΑ' (PG 91, 456 C).
11. Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν (PG 91, 1040 B).
12. Πρὸς Θαλάσσιον 60 (PG 90, 620 B-625 D).
13. Πρὸς Θαλάσσιον 60, σχόλ. 1 (PG 90, 625 C).
14. Πρὸς Θαλάσσιον 22 (PG 90, 317 B-321 C).
15. Ἐνθ' ἄν., σχόλ. 1 καὶ 3 (PG 90, 321 CD).
16. Πρὸς Θαλάσσιον 54, σχόλ. 18 (PG 90, 532 AB).
17. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Λόγος 14, 7 (PG 35, 857-909).
- 17a. Μὴ ἀσχοληθέντες μὲ τὴν χειρόγραφον παράδοσιν τοῦ κειμένου τούτου, λαμβάνομεν τοῦτο ὡς ἔχει εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Migne. Προτείνομεν ὅμως, χάριν τοῦ νοήματος, τὴν διόρθωσιν τοῦ παρεθέντος, προφανῶς ἐκ λάθους γραφέντος οὕτως, εἰς παραθέντος.
18. Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν (PG 91, 1097 AD).
19. G. Florovskij, Vizantijskie otci V-VIII, Paris 1933, σελ. 209-210.
20. G. Florovskij, Cur Deus Homo? The Motive of the Incarnation (μτφρ. εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὑπὸ τοῦ Σταμ. Χατζησταματίου), ἐν Θέματα ὀρθοδόξου θεολογίας, Ἀθῆναι 1973, σελ. 36-37.
 - Εἰς τὸ ἴδιον ἄρθρον του ὁ π. Φλωρόφσκυ ἀναφέρεται ἐν συντομίᾳ εἰς ὄσους ἀπὸ τὸν μεσαίωνα μέχρι σήμερον ἠσχολήθησαν μὲ τὸ θέμα τοῦ ἐμπροϋποθέτου ἢ μὴ τῆς θείας σαρκώσεως, ὅπου καὶ παραπέμπομεν τοὺς

ἐνδιαφερομένους διὰ τὴν περὶ τούτου βιβλιογραφίαν (καθὼς καὶ εἰς τὸ «Dictionnaire de Théologie Catholique», 7, Λήμμα Incarnation κλπ.).

21. S. L. Epifanovich, Prepodobnij Maksim Ispronjednik i vizantijskoe bogoslovie (ρωσι-στί), Kiev 1915, σελ. 69.
22. H.-U. von Balthasar, Kosmische Liturgie, Einsiedeln 1961, σελ. 270-271.
23. P. Sherwood, εἰς τὴν «εἰσαγωγὴν» τῆς μεταφράσεώς του «The Four Centuries on Charity» τοῦ ἁγίου Μαξίμου, ἐν Ancient Christian Writers Nr. 21, London καὶ Westminster, Md. 1955.
24. J. H. Dalmais, Introduction εἰς τὸ βιβλίον Saint Maxime le Confesseur, Les Editions du Soleil Levant, Namur-Belgique 1964.
25. Νικ. Νησιώτου, Προλεγόμενα εἰς τὴν θεολογικὴν γνωσιολογίαν, Ἀθήναι 1965, σελ. 65.
26. Vladimir Lossky, Ἡ μυστικὴ θεολογία τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, Θεσσαλονίκη 1964, σελ. 152.
27. Ἀ. Θεοδώρου, Cur Deus Homo? Ἀπροϋπόθετον ἢ ἐμπροϋπόθετον ἐνανθρώπησιν τοῦ Θεοῦ Λόγου; (Σχόλιον εἰς τὴν θεολογίαν τοῦ ἱεροῦ Μαξίμου τοῦ Ὁμο-λογητοῦ), ἐν ΕΕΘΣΠΑ, τόμος ΙΘ', Ἀθήναι 1972, σελ. 297-340, καὶ ἀνάτυπον.
28. Ἐνθ' ἀν., σελ. 339-340.
29. Ἀ. Θεοδώρου, ἔνθ' ἀν., σελ. 301. Τὸ κείμενον αὐτὸ εἶναι πρὸς Θαλάσσιον 5, 60 (PG 90, 620 B-625 Δ).
30. H. -U. von Balthasar, Kosmische Liturgie, σελ. 270-271.
31. πρὸς Θαλάσσιον 60 (PG 90, 621 A).
32. Ἐνθ' ἀν., 50 (PG 90, 613 D).
33. πρβλ. Περὶ θεολογίας καὶ οἰκονομίας Α' 67: «Κατὰ χάριν γάρ, ἀλλ' οὐ κατὰ φύσιν ἢ τῶν σωζομένων σωτηρία» (PG 90, 1108 B).
34. πρὸς Θαλάσσιον 60 (PG 90, 620 C).
35. Ἐνθ' ἀν. (PG 90, 621 D).
36. Ἐνθ' ἀν. (PG 90, 624 D).
 - Ἡ τοιαύτη, λοιπόν, πλήρης θέωσις, ὡς καθ' ὑπόστασιν ἔνωσις, προαπε-φασίσθη ἐν τῇ προαιωνίῳ βουλῇ τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὅπως λέγει ὀρθῶς καὶ τὸ αὐτῆ 1 σχόλιον (πρὸς Θαλάσσιον 60, σχόλ. 1 [PG 90, 625 C], ὡς καὶ ἡ ἔρμηνεία εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν (PG 90, 873 CD) καὶ τὰ κεφάλαια 23 καὶ 25 τῆς Β' ἑκατοντάδος, Περὶ θεολογίας καὶ οἰκονομίας (PG 90, 1136 AC). Ἀκόμη σαφέστερον περὶ αὐτοῦ ὁμιλεῖ ἡ 22 ἀπόκρισις πρὸς Θαλάσσιον (PG 90, 317 BC), τὴν ὁποίαν προανεφέραμεν εἰς τὴν ἀρχήν, ὡς καὶ τὰ ἐκεῖ σχόλια 1 καὶ 3 (PG 90, 321 CD), ἐκ τῶν ὁποίων τὸ σχόλιον 3 σαφῶς λέγει ὅτι ἡ θέωσις εἶναι ἀδύνατος χωρὶς τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Θεοῦ Λόγου, καθ' ὅσον «βεβαία πίστωσις ἐστὶ τῆς πρὸς ἐκθέωσιν ἐλπίδος τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου ἢ τοῦ Θεοῦ ἐνανθρώπησις» (PG 90, 321 D).
 - πρβλ. καὶ Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, Παιδαγωγὸς Α' 7 (ΒΕΠΕΣ 7, σελ. 126).
37. Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν (PG 91, 1097 AD).
38. Ἐνθ' ἀν. (PG 91, 1097 B).
39. πρβλ. πρὸς Θαλάσ. 63, σχολ. 35: «Ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ καθ' ὑπό-στασιν ἐνωθῆναι σαρκὶ τὸν Λόγον δείκνυται» (PG 90, 692 B).
40. Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν (PG 91, 1097 D).
41. Ἐνθ' ἀν. (PG 91, 1304 D-1308 C).

42. Ἐνθ' ἀν. (PG 91, 1308 B).
43. Πρὸς Θαλάσ. 63 (PG 90, 684 A).
44. Ἐνθ' ἀν. 22 (PG 90, 321 A).
45. Ἐνθ' ἀν., σχόλ. 5 (PG 90, 324 A).
46. Ἐνθ' ἀν. 63 (PG 90, 684 A).
- Μεταδίδων τὴν ὀρθὴν πίστιν τῷ κατηχουμένῳ, ὡς πρὸς τὸ μέτρον τῆς θεώσεως καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος γράφει τὰ ἐξῆς: «Πίσταυε, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ... τοσοῦτον ἄνθρωπον διὰ σε (γενόμενον), ὅσον σὺ γίνῃ δι' ἐκείνον Θεὸς» (Λόγος 40, 45 [PG 36, 424 BC]).
 - Πρβλ. γνώμην τοῦ ἀγίου Μαξίμου, ὁ ὁποῖος λέγει ὅτι ὁ Θεὸς Λόγος ἐννῆθρῶππεν εἰς τὸ «τοσοῦτον ἡμᾶς θεῶσαι κατὰ χάριν, ὅσον κατ' οἰκονομίαν αὐτὸς φύσει γέγονεν ἄνθρωπος» (Πρὸς Θαλάσσιον 64 [PG 90, 725 C]. Πρβλ. ἔνθ' ἀν. 22 [PG 90, 320 A]. Πρὸς Θεόπεμπτον [PG 90, 1400 D]).
47. Περὶ διαφόρων ἀποριῶν (PG 91, 1088 C).
48. Ἐνθ' ἀν. (PG 91, 1084 C).
49. Αὐτόθι.
50. Πρὸς Θαλάσ. 60 (PG 90, 621 B).
51. Λόγος εἰς τὸ Γενέσιον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἐν ἀγ. Ἱ. Δαμασκνοῦ, Ἡ Θεοτόκος, Ἀθῆναι 1970, σελ. 90 (βλ. καὶ σχόλ. 51, σελ. 245).
52. Περὶ διαφόρων ἀποριῶν (PG 91, 1097 C).
53. Βλ. αὐτόθι.
54. Πρὸς Θαλάσσιον 63 (PG 90, 684 A).
55. Ἐνθ' ἀν., σχόλ. 35-36 (PG 90, 692 B).
- Καὶ ἀλλαχοῦ ὁ ἅγιος Μάξιμος σαφῶς κάμνει διάκρισιν μεταξὺ τοῦ μυστηρίου τῆς λυτρώσεως καὶ ἀποκαταστάσεως τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἰς τὸ «ἀρχαῖον κάλλος» αὐτῆς τοῦ τελουμένου διὰ τῶν ἐκουσίων παθῶν τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ μυστηρίου τῆς θεώσεως διὰ τῆς ἰδίας τοῦ Λόγου σαρκώσεως. Οὕτως, κατ' αὐτόν, ὁ Κύριος Ἰησοῦς «διὰ πάθους τὴν ἀπάθειαν· καὶ διὰ πόνων τὴν ἄνεσιν καὶ διὰ θανάτου τὴν αἴδιον ζωὴν τῆ φύσει δούς, πάλιν ἀποκατέστησε· ταῖς ἑαυτοῦ καταστερήσει τὰς ἕξεις ἀνακαινίσας τῆς φύσεως, καὶ διὰ τῆς ἰδίας σαρκώσεως τὴν ὑπὲρ φύσιν χάριν δωρησάμενος τῆ φύσει, τὴν θέωσιν» (Κεφ. διάφορα Δ' 43 [PG 90, 1324 BC]).
56. Πρβλ. Ἀρχιμ. Ἰουστίνου Πόποβιτς, Ἄνθρωπος καὶ Θεάνθρωπος, Ἀθῆναι 1969. «Μέτρον πάντων ὁ Θεάνθρωπος», σελ. 106 ἐξ.
57. Περὶ θεολογίας καὶ οἰκονομίας Α' 66 (PG 90, 1108 AB).
58. Περὶ διαφόρων ἀποριῶν (PG 91, 1280 D). Πρβλ. ἔνθ. ἀν. (PG 91, 1280 BC).
- «Οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὀμιλοῦσαν ἀπροκαλύπτως περὶ θεοποιήσεως τοῦ ἀνθρώπου» καὶ διασαφηνίζοντας τοῦτο «ἐδίδασκον ὅτι αὐτὴ νοεῖται ὡς θέσει καὶ κατὰ χάριν καὶ μετοχὴν γινομένη οὐχὶ δὲ ὡς μετάστασις εἰς τὴν θεϊαν οὐσίαν» (Βασιλείου Χ. Ἰωαννίδου, Ὁ μυστικισμὸς τοῦ ἀποστόλου Παύλου, Ἀθῆναι 1957, σελ. 123).
 - Ὅμοιως καὶ κατὰ τὸν π. Φλωρόφσκυ, τὸ ὄριον καὶ ὁ σκοπὸς τῆς κινήσεως τῆς κτίσεως εὐρίσκεται, ἀκριβῶς, ἐν τῇ θεώσει ἢ ἐν τῇ θεοποιήσει αὐτῆς. Καὶ ἐδῶ, ὅμως, διατηρεῖται τὸ ἀμετάβατον ὄριον διὰ τὸ κτιστὸν ὄν, ἀποκλείεται δηλαδὴ, πᾶσα δυνατότης μεταστοιχειώσεως αὐτοῦ (βλ. G. Florovskij, *Tvar i tvarnost*, Pravoslavnaja misl, Vipusk I, No 1, Paris 1928, σελ. 209).